

דליה בכר, דימויי יופי נשי ביצירתה של מאירה שמש: משמעותם בהקשר אישי, מקומי ואוניברסלי. כנס נשים ומגדר 2017

מאירה שמש (תמונה 1) נולדה בחדרה בשנת 1962 ונפטרה ממחלה חשוכת מרפא בשנת 1996 בגיל 34. הוריה, מרים לבית עבודי ואברהם שמש (ששון במקור) עלו מעירק בשנת 1951 והתיישבו בחדרה. לאחר מכן עברה המשפחה לפתח תקוה, שם למדה מאירה במסגרות החינוך הממלכתי-דתי. אביה היה מנהל בית ספר יסודי בגני תקוה. המשפחה מנתה שתי בנות ושלושה בנים, אורי-יחזקאל הבכור נפטר בגיל 22 לאחר שנפגע בתאונת דרכים בגיל תשע. הבן הצעיר אפרים נשא גם הוא את אותה מחלה גנטית.¹

תמונה 1, תצלום של מאירה שמש, 1995.

כבר בילדותה גילתה תשוקה רבה לציור שלא תמיד זכתה לעידוד במסגרות הדתיות, גם בעיני בני משפחתה נחשבה ל"עוף מוזר", ולדבריה, העיסוק בציור נראה להם משונה ויצר ביניהם ריחוק.² את השכלתה האמנותית רכשה בבית הספר לאמנות "קלישר" בתל אביב. מאירה שמש פעלה כאמנית במשך כשמונה שנים, זכתה במלגות ובפרסים רבים והשאירה חותם אישי ייחודי באמנות הישראלית.

בהרצאה זו אני מבקשת לעמוד על המאפיינים השונים בדימויי היופי הנשי בציוריה של מאירה שמש על רקע האמנות הישראלית של אותה תקופה, תוך אזכור האקטיביזם הפמיניסטי בארה"ב. בדבריי אבקש לעמוד על המתח בין ביקורתיות ובין כמיהה ליופי ביצירותיה. הדיון יתמקד בשני סוגי דימויים: דימוי מלכת היופי ודימוי בובת הברבי.

ב-2004 אצרה החוקרת גליה בר אור את התערוכה הרטרואספקטיבית שנקראה "מאירה שמש מלכת יופי" במשכן לאמנות בעין חרוד. בציור שכותרתו

¹ האח עבר ניתוח השתלת לב, אך לאחר חמש שנים גופו דחה את הלב. הוא נפטר בשנת 1999. מירי גל-עזר, "שמחת הכאב, החומר והצבע", גליה בר אור, מאירה שמש מלכת יופי, משכן לאמנות ע"ש חיים אתר, עין חרוד, 2004, עמ' 124.

² בר אור, מאירה שמש, עמ' 116.

שמש מאירה 95 (תמונה 2) ואשר צויר שנה לפני מותה מתוארת סצנה מדומיינת של רגע הכתרתה, כביכול, למלכת יופי. לפנינו תיאור חלקו העליון של גוף אישה חטוב, לבושה בשמלה חשופת כתפיים בצבע אדום-בורדו ועל ראשה מעין כובע או כתר מעוך. באלכסון לגופה מוצמד סרט כחול-לבן ועליו הכיתוב "שמש מאירה 95". כך נהגה לחתום בציוריה, דבר שמתקבל בדוק של אירוניה עצמית כ"שמש מאירה" (במלרע). משמעותו המשתנה של שמה בהתאם להטעמה מעלה לתודעה את עניין ההגייה בשפה העברית המתחלקת לספרדית ולאשכנזית: מלעיל ומלרע. אפשר שמובלעת בו רמיזה לשורשים של הוריה שעלו מעירק ולמידת היטמעותם בתרבות הישראלית. סרט ההכתרה הכחול-לבן ממקם את הדימוי כישראלי. מיקום החתימה על גבי הסרט, ולא כמקובל בפינת הציור, מזכיר את חתימתו של ואן גוך על גבי הכד בסדרת ציורי **החמניות** (1887), שנקראים גם "פרחי שמש", ואשר הפכו למייצגים את יצירתו. כך נטענה חתימתה - זהותה, בהקשר של "האמן הסובל".

תמונה 2, מאירה שמש, שמש מאירה 95, 1995, שמן על בד, 130X100 ס"מ.

הציור מתאפיין במשיכות מכחול אקספרסיביות.³ הרקע צבוע בירוק כניגוד לצבע העז של השמלה ויש בו אבחות של קווים שחורים. בפנים מצוירת עין אחת בלבד, הפה משוח בשפתון אדום המדגיש את לובן השיניים המצוירים ככתם. שפת הגוף בדימוי משדרת תגובה של ניצחון ותנועת היד השמאלית מתקבלת כקריאת "יש!". לכאורה התיאור תמים, אך קריאה חתרנית מזהה בו אירוניה עצמית וביקורתיות, השואבת גם מתיאורי דיוקן עצמי קודמים ומייצוגי דימוי גוף, הרחוק מדימוי מלכת היופי.

למשל בעבודה **דיוקן עצמי בלונדיני** (1993) (**תמונה 3**), היא מנסת לעצמה את האפיונים הסטריאוטיפיים המערביים המקובלים ליופי נשי: שיער בלונדיני, עיניים כחולות, עור לבן, אלא שהדגש הוא על המלאכותיות שבונה את היופי: השיער הוא פאה נוכרית והעיניים עשויות מאבני פלסטיק זולות. פני

³ לימים תקרא לתערוכת יחיד, שהוצגה בסדנאות האמנים בתל-אביב בשם "אקספרסיוניזם עיראקי" (1996).

הדמות בתצלום מהורהרות, דבר שמקנה לדיוקן אופי של דמות נכספת, חלומית. על התצלום מפוזרות סוכריות בצבע כסף הנדמות לחירורי תולעים. דיוקן זה מתפרש כתשוקה לנכס יופי וזוהר, אך גם חותר תחתיה. לעומת זאת, בדיוקן העצמי הבא (תמונה 4) תווי-הפנים מחוקים, פרט לעיניים מאחורי זוג משקפיים צבעוניים. הדגשת חוש הראייה - העיניים כראי הנפש - רומזת לעליונותו בחייה ככלי לקליטה ולהתבוננות בעולם. עיניים הם מוטיב חוזר בעבודותיה ואפשר שמעיד על פיקחון ומודעות לעומת הדמויות המצוירות ללא עיניים, שנראה בהמשך. בדיוקן עצמי בחרוזים (תמונה 5) הפנים הרקומות בחרוזים, מתקבלות כעור פגום, אולי כסימון של "אחרות" ואולי כהתרסה נגד אידיאל היופי הנשי המכתיב עור חלק.⁴

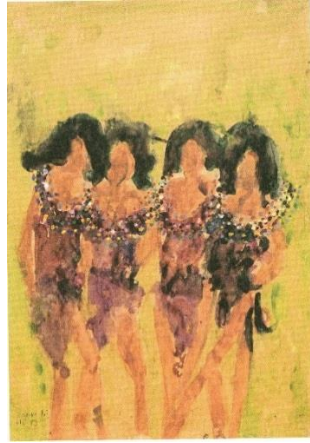

תמונה 3, מאירה שמש, **דיוקן עצמי בלונדיני**, 1993, תצלום, שיער פלסטיק, נוצצים ו"אבנים" כחולות, 22X18 ס"מ; **תמונה 4**, מאירה שמש, **דיוקן עצמי**, 1991, שמן על בד, 55X75 ס"מ; **תמונה 5**, מאירה שמש, **דיוקן עצמי בחרוזים**, 1992, חרוזים רקומים על בד לבן, ממוסגר, 25X37 ס"מ.

בסדרת מלכת היופי שצוירה בצבעי מים⁵ בין השנים 1989-1990 יצרה פרודיה חזותית על אחד הטקסים הפופולריים בתרבות המערבית - טקס בחירת מלכת היופי. בצויר זה (תמונה 6) שלוש מועמדות לתחרות מלכת היופי לבושות בבגדים, עליו מתנוסס סרט באלכסון. הן מצוירות בנטייה ימינה. ראשן מוטה לצד והן נעדרות תווי פנים. שיערן הבלונדיני הארוך מקושט, או ליתר דיוק מנוקד, או רוטט בשלל צבעים. אנו עדים לדמות משוכפלת, אנונימית וסטריאוטיפית של מועמדת למלכת היופי.

⁴ לפי החוקר והפסיכואנליטיקאי דידיה אנזייה, העור הוא השתקפות בריאותנו הגופנית ונפשית. פגימת העור כמוה כפגימת "האני-עור" – מושג שפיתח אנזייה בספרו. ראו: דידיה אנזייה, ה'אני עור', תולעת ספרים, 1995, עמ' 59.

⁵ ב-1988 הציגה תערוכת יחיד ראשונה ב"גלריה טובה אוסמן" בתל אביב. בהמלצת הגלריסטית טובה אוסמן, החלה לצייר בצבעי מים שם, עמ' 40.

תמונה 6, מאירה שמש, **סדרת מלכת היופי**, 1989, צבע מים על נייר; **תמונה 7**, מאירה שמש, 1989, **סדרת מלכת היופי**, צבע מים על נייר.

בדימוי אחר מאותה סדרה מצוירות ארבע מועמדות בבגדי-ים (**תמונה 7**). תיאור שערן המופרז ורגליהן הדקיקות משרטט דימוי קריקטורי. התבוננות מקרוב חושפת רישול ועילגות מכוונים. (**תמונה 8**) המחרוזות המנוקדות מתחברות ונדמות לגירלנדות (**תמונה 9**) וכך נטענות באירוניה.

תמונה 8, מאירה שמש, 1989, **סדרת מלכת היופי**, פרט, צבע מים על נייר; **תמונה 9**, סרקופג רומי, פרט, המאה ה-3 לספ', אבן, ללא פרטים נוספים.

בדימוי נוסף (**תמונה 10**) שלוש המועמדות הלבושות בשמלות נראות צועדות בסך. גם פניהן המוסבות לחזית נעדרות תווים.

תמונה 10, מאירה שמש, 1989, **סדרת מלכת היופי**, צבע מים על נייר, 34.5X49 ס"מ; **תמונה 11**, מאירה שמש, 1989, **סדרת מלכת היופי**, צבע מים על נייר, 35X49.5 ס"מ

בציור המתאר **(תמונה 11)** חמש מועמדות לתחרות מלכת היופי, הן עומדות חזיתית לראווה ולשיפוט, נלעגות ברעמת שערן הנפוחה ובעמידתן הלא-יציבה על רגליים גפרוריות דקיקות. ברקע דגם אלכסוני חוזר של הספרה 2 הנראה כסימן שאלה.⁶ בציור הבא **(תמונה 12)** בולטת המועמדת המרכזית שאינה חטובה כשתי האחרות, דבר שמעיד על ההומור והאירוניה העצמיים של מאירה שמש ששתלה במרכז מועמדת בת דמותה. הסרט האלכסוני על שמלתן וזרי הפרחים בידיהן עשויים נקודות צבע ולצווארן מחרוזת חונקת.

תמונה 12, מאירה שמש, 1989, **סדרת מלכת היופי**, צבע מים על נייר, ללא ציון מידות; **תמונה 13**, מאירה שמש, 1995, שמן על בד, 120X160, ס"מ, אוסף פרטי.

בציורים בהם המועמדות מוצגות בקרבה זו לזו מתחזקת תחושת השכפול. הדבר בולט במיוחד בציור שמן מאוחר יותר **(תמונה 13)** מ-1995, שבו מתוארות חמש מועמדות בתחרות יופי לבושות בשמלות אדומות ארוכות שמסתירות את נעליהן. הרקע השחור מתחת לרגליהן מקנה להן תחושת ריחוף. העמדתן צמודות בשורה מתקבלת כמו תוצאה של מגזרת-נייר שקופלה וגרמה לשכפול הדמות. פני המועמדות נראות כמסכות ללא תווי פנים. הרצפה בציור נראית עקומה וברקע מאחוריהן נזילות צבע עכורות ומתריסות.

בכל הדימויים שראינו המאפיינים נעים בין קריקטורה לגרוטסקה, דבר שחותר תחת דימוי היופי האידיאלי ופוגע במושלמותו. ארצה לטעון כי לא רק הביטוי הצורני המשדר רישול, אנונימיות ושכפול מייצר ביקורתיות כלפי דימוי מלכת היופי, גם בטכניקת הציור בצבעי מים על מצע של נייר אריזה חום - דווקא חום ולא לבן - מובלעת אמירה אמנותית וקיומית. נייר הוא בראש ובראשונה חומר פגיע, נקרע ומתרפט בקלות, במיוחד במגעו עם מים. נייר אריזה הוא מוצר שימושי שנועד לעטוף דבר מה ובעצם להסתיר ולהגן על מה שבתוכו. מאירה שמש כמו חושפת בפנינו את אי מסוגלותו של מצע הנייר

⁶ החוקרת גליה בר אור מציינת שבציורי העטים מתכתבת מאירה שמש, בין השאר, עם הגדת סראייבו (הגדת פסח, 1350 לערך). בהגדה מופיע דגם הספרה 2, שצייר כדבריה "ילד לא ממושמע". נראה שגם בציור זה שמש מתכתבת עם הדגם ועם חידתו. שם, עמ' 59.

לעטוף ולהגן על הדימויים. הציור בצבעי מים יוצר שלוליות עכורות של צבעים שהתערבבו, יצאו משליטה וניקוו ככתמים, זלגו מדימוי לדימוי וגרמו לנייר שיתכווץ ויתקמט. עולה תחושה שהנייר אינו יכול לספוג את מי הצבע (כמו שקורה בטכניקת האקוורל), ובהשאלה ניתן לומר שהמצע אינו יכול להכיל את הדימויים. במקומות בהם שולט הצבע הסגלגל והירקרק הוא משווה לדימויים מראה של עור חבול, חולה וכאוב (תמונה 14, 2 פרטים). טפטופי הצבע על פני הנשים נראים כדמעות שקלקלו את האיפור (תמונה 15). בסדרה זו דימויי היופי הנשי מוצגים במלוא פגיעותם ובמלוא פוטנציאל ההתכלות שלהם.

תמונות 14 15, מאירה שמש, 1989, סדרת מלכת היופי, הגדלת פרטים, צבע מים על נייר

אמנם ביישוב היהודי בארץ ישראל התמודדו נשים על התואר "אסתר המלכה העבריה" והחל משנת 1950 החלו בארץ טקסי תחרות לבחירת מלכת יופי. אך דימויי היופי של מאירה שמש היו חלוציים בסוף שנות ה-80 של המאה ה-20 באמנות ישראלית. במאמר מתוך הקטלוג-אלבום המהודר שיצא לאחר מותה, מציינת האוצרת גליה בר אור כי בחברה הישראלית החלוצית של פעם דימוי מלכת היופי, שנגע בחלום ובתשוקה לפנטסיה של יופי לא היה עולה על הדעת בהקשר אמנותי-מקומי, ובעיקר לא היה ראוי לייצוג הזהות הקולקטיבית.⁷ ב-1994 בראיון שנערך עמה, ציינה מאירה שמש כי האירוע סביב מלכות היופי ריתק אותה והיא הביעה קנאה במי שנולדו יפים, יחד עם תחושת העלבון שיש בתביעה החברתית לשלמות.⁸ עוד הוסיפה שבהתחלה ציירה לדמויות פנים ואחר כך מחקה משום שלדבריה, הן אינן מביעות את פנימיותן ומפני שמדכאים להן את האישיות.⁹ ניתן לומר איפה, שדימויי מלכת היופי אצל מאירה שמש הם אמביוולנטיים. הם מבטאים כדבריה "את השאיפה של הילדה שבי למשהו זוהר",¹⁰ ומצד שני, עיצוב הדמויות בסטריאוטיפים וללא זהות אישית מתקבל כביקורת על משטור היופי, הכופה על נשים לעמוד בסטנדרטים של יופי אידיאלי.

⁷ גליה בר אור, מאירה שמש מלכת יופי, משכן לאמנות ע"ש חיים אתר, עין חרוד, 2004, עמ' 57.

⁸ שם, עמ' 57-58.

⁹ שם, עמ' 57.

¹⁰ שם.

עשרים שנה קודם לכן, בארה"ב, זכה דימוי מלכת היופי להתייחסות ביקורתית באמנות הפמיניסטית, ולגינויים שהתבטאו בהפגנות פוליטיות. אחת ההפגנות המפורסמות התקיימה בספטמבר 1968 באטלנטיק-סיטי, שם נערך הטקס השנתי להכתרת "מיס אמריקה". מחוץ לאולם התארגנה הפגנה שיזמה הקבוצה הפמיניסטית הניו-יורקית, שנודעה בשם "הנשים הרדיקליות של ניו-יורק" (NYRW – New-York Radical Women).¹¹ כמאתיים פמיניסטיות שבאו מרחבי החוף המזרחי הפגינו במחאה נגד המשך הדיכוי של היופי הנשי. השלטים שנשאו כללו כתובות כמו: "לא עוד מיס אמריקה" "נשים הן בני אדם, לא חיות", "האם מייק-אפ יכול להסתיר את פצעי הדיכוי?" המפגינות התלוננו על כי נשים בחברה המערבית נאלצות להתחרות על בסיס יומיומי כדי לקבל את אישורם של גברים לגבי סטנדרטים מגוחכים של יופי. הן ערערו על התפקיד הפוליטי המוטל על מלכת היופי, כדוגמת המלכה שנשלחה שנה קודם לוווייטנאם לעודד את הלוחמים למען "ימותו ברוח טובה". כמו כן מחו על כי מאז החלו תחרויות היופי בארה"ב ב-1921 לא התמודדה על התואר אף אישה לא-לבנה. המארגנות הזמינו את הנשים להביא חפצים המזוהים כנשיים, על מנת לבצע טקס גירוש מהם. בשיאו של האירוע הציבו המפגינות פח אשפה עליו התנוססה הכותרת "פח האשפה של החירות", לתוכו השליכו הנשים את כל מה שסימל בעיניהן את הדיכוי הנשי ואת העריצות הגברית: נעלי עקב, ריסים מלאכותיים, גיליונות "פלייבוי", גלגלי שיער, מחוכים וחזיות (תמונה 16). שם נולד המיתוס הידוע בדבר שריפת חזיות על יד פמיניסטיות.¹²

תמונה 16, תצלום מההפגנה באטלנטיק סיטי, 1968.

ההתנגדות לדימוי יופי אידיאלי התבטאה בעבודות פמיניסטיות רבות בשנות ה-70. לדוגמא, ב-1971 במסגרת התוכנית לאמנות פמיניסטית בפרזנו קליפורניה יזמו אמניות פמיניסטיות את הכרזה הפרודית **מיס שיקגו ונערות קליפורניה**. (תמונה 17 במרכז) האמניות הצטלמו כשהן לבושות בבגדי ים

¹¹ הקבוצה פעלה בין השנים 1967-1969. ב-1969 התפצלה הקבוצה וחלק מחברותיה הצטרפו לקבוצת ה-"Redstockings" בהנהגת שולמית פיירסטון (Firestone) ואחרות, שהצטרפו לקבוצת "המכשפה" (WITCH). טלי רוזין, *מה זה בכלל פמיניזם?*, זמורה-ביתן, תל-אביב, 2000, עמ' 227-228.

¹² שם, עמ' 228.

בתנוחות המזוהות כנוסחאות יופי מסורתיות. כך חיקו בהגזמה תנועות סטריאוטיפיות מתוך האיקונוגרפיה של ונוס בציורי עירום (תמונה 17).

וויליאם אדולף בוגאר, הולדת שמן על בד, מוזיאון ד'אורסי, פריז

מיס שיקגו ונערות קליפורניה, 1971, כרזה שהופקה במסגרת התוכנית לאמנות פמיניסטית בקולג' הלאומי "פרסנו", קליפורניה

ז'אק בלאנשאר, ונוס ושלוש הגרציות מופתעות על ידי בן התמונה, 1831-1833, שמן על בד, מוזיאון הלובר, פריז

תמונה 17

דימוי נוסף שבו מאירה שמש מבקרת את הקריטריונים המערביים ליופי נשי הוא בובת הברבי. ברבי היא בובת אישה שהפכה עם הזמן לאייקון ולסמל של נשיות ויופי אידיאלי. היא בעלת גוף צנום של אישה, מתנים צרות, שדיים זקורות וכפות רגליים המתאימות לנעלי עקב. שיערה ארוך וגלי, לרוב בלונדיני. היא יוצרה בארה"ב בשנת 1959, בעקבות בובה שיוצרה בגרמניה ונקראה "לילי" או "בילד לילי" (Bild Lilli). מאז שנכנסה לשוק האמריקני נמכרו יותר מ-800 מיליון בובות. לפי חברת "Mattel" בכל דקה נמכרות שתי בובות ברבי ברחבי העולם, והיא מגלגלת מחזור של ביליון דולר כל שנה.

מאירה שמש מתייחסת לבובת הברבי בכמה עבודות: בעבודה מ-1991 (תמונה 18) מוצגים חלקי בובות ברבי שפורקו והונחו בתוך קלמר מתכת מחולק לתאים: ראש ברבי קרח לידו שתי עדשות המונחות ככנפיים, זרועות של בובת ברבי, אחת בהירה ואחת כהה ודמות בובה קטנת ממדים שעל ראשה מודבקת "עין זזה" אחת כקיקלופ. אפשר לפרש את הנחת חלקי הבובה בתוך קלמר שמיועד לצרכי כתיבה כהסחת דעת מענייני למידה, כנטייה לחולמנות, אך השחתת הבובה והנחת חלקיה בתוך "מיטת סדום" נתפסים יותר כתגובה תוקפנית למשטור ודיכוי הגוף הנשי.

תמונה 18, מאירה שמש, חלקי בובות פלסטיק, קלמר, 1991, טכניקה מעורבת, 7.5X18 ס"מ.

בעבודה אחרת (תמונה 18) המצע לדימוי הברבי הוא מגש פלסטיק זול מקושט במסגרת של חרוזים מוכספים ובתוכו מודבקת במרכז בובה שאיבדה את צלמה. היא שקופה ויש עליה כתמים סגולים שמתקבלים כסימנים כחולים של חבלות. סביב הבובה מודבקים אביזרים מתוך ערכת ברבי סטנדרטית. ברקע מרחפים עלי פלסטיק שהודבקו בצמידות והם מתקבלים ככנפיים – כחלום, בעוד הכתמים הצהובים על גבי המגש נראים כסימני חלודה וריקבון. הבחירה להציג את הבובה ופריטי בובת הברבי על גבי מגש משווה לעבודה אופי של הגשה או הקרבה. מושג היופי הנשי העשוי ממקבץ של אביזרים שהתרבות הפופולרית הבנתה כמכונני יופי נשי מתקבל כחפץ – כרדי-מייד, שבו דרים בכפיפה אחת גם כיסופים ליופי וגם הכרה בהבלות. העבודות הקטנות הללו, עשויות מחומרים זולים, היו ניגוד מוחלט לפיסול הישראלי גדול הממדים, אשר רווח בשנות ה-90 של המאה הקודמת.

תמונה 19, מאירה שמש, 1992 בקירוב, חלקי בובות, מסרק, מברשת פלסטיק, חרוזים ומחרוזת מודבקים על מגש, 28.5X40.5 ס"מ

בעבודה שהיא מעין אובייקט (תמונה 19) חנוטה בתוך פוליאסטר בובת ברבי קרחת ששערותיה הבהירות והארוכות משוכות כלפי מעלה. ידי הבובה, שנלקחו מבובה אחרת מגיעות עד הרצפה ומשוות לדימוי אופי נלעג שמזכיר יד יי קוף. זוהי שבירה של אחד הקריטריונים הבולטים ליופי בתרבות המערבית

– הפרופורציות. הגרוטסקיות מתגברת כשמגלים שהבובה עומדת על סוכרייה עגולה. האם זהו רמז לדימוי העולם – הגלובוס? דימוי זה מאזכר את דימוי "האכזריות" המופיע כאלגוריה של אישה העומדת על כדור הארץ. משיכת השיער כלפי מעלה היא פגיעה בדימוי השיער הנשי הגולש והמפתה שמקורו בדימוי ונוס. הסוכריות המפוזרות ברקע יוצרות אנלוגיה למתיקות הבובה. הכינוי "בובה" שמכנים בו ילדות ונשים מתייחס לחפץ דומם ויפה. ושמות תואר כמו "מתוקה", "מותק", "דובשנית" וכיו"ב, קושרים בין יופי ונשיות לבין מאכלים מעוררי תשוקה, אך גם מתכלים. בהקשר זה מעניין להתבונן בפוטומונטאז' שמאירה שמש יצרה. זהו דיוקן עצמי כפול ובו דימוי הגוף מעוות ופגוע ולראשים הודבקו תוספות שיער המשוכות כלפי מעלה (תמונה 20).

תמונה 19, מאירה שמש, 1993 בקירוב, בובת פלסטיק וסוכריות ביציקת פוליאסטר, 37X25 ס"מ;
תמונה 20, מאירה שמש, 1993 בקירוב, תצלומים, נוצצים ושיער על אריח חרסינה 22X22 ס"מ.

המודעות הגוברת לתפיסה הסטריאוטיפית הממגדרת, הרואה בטיפוח היופי והחזות הנשית מהות עיקרית אצל נשים, מול סימון האישיות והחשיבה המדעית כמהות גברית, הביאה פמיניסטיות בארה"ב, בשלהי שנות ה-60 של המאה ה-20 לשורה של התקוממויות חברתיות. בדצמבר 1969 נאספה קבוצת נשים לפתחו של בית הכל-בו הענק "Macy's" בניו-יורק, למה שניתן לציין כהפגנה הראשונה בהיסטוריה שיזמו נשים נגד דימויים מגדריים מוטים בפרסומות. המשתתפות מחו נגד פרסומת שהתפרסמה במגזין "Life", בה ביקשה חברת "מטאל" לקדם את מוצריה לקראת השנה האזרחית החדשה. בכותרת נכתב כך: "בגלל שבנות חולמות להיות בלרינה, עוצבה לכבודן בובת ברבי בשם 'Dancerina'", ו"בגלל שבנים נולדו לבנות וללמוד" ו"בגלל שבנים סקרנים לדברים קטנים וגדולים, עוצבה עבורם ערכת בנייה". באיור שהופיע באותה פרסומת הופיע ילד המתבונן במיקרוסקופ. בתגובה, נשאו המפגינות שלטים בגנות הפרסומת, כגון: "מטאל מגבילה חלומות של ילדות קטנות"; "גם בנות נולדו לבנות וללמוד". פעילות פמיניסטיות שהיו מודעות לעלבון ולהבניה המגדרית הדכאנית המתמשכת, החבייה בפרסומות רבות, ריסו בספריי שחור

פרסומות סקסיסטיות והוסיפו כתובות "פרסומת זו מנצלת נשים", או "פרסומת זו מעליבה נשים".¹³

לסיכום, דימויי היופי של מאירה שמש היו מקוריים וחלוציים באמנות ישראלית. העילגות המכוונת, מבטאת לדעתי התנגדות לגימור מושלם והיא מתפרשת כדיבור בשפת המוחלשות, שאינן רוצות לדבר ב"שפת האדון". מצאתי בעבודות רבות, גם באלה שאינן עוסקות ביופי נשי נטייה לשימוש באובייקטים קטנים, מתכלים ומתפזרים כמו: סוכריות וחרוזים, וכן נטייה לצייר דימויים שמייצגים יופי ונשיות כמו מחרוזות, פרחים, סרטים וקישוטים (תמונה 21)

תמונה 21, מאירה שמש, פרטים מתוך מבחר ציורים.

דווקא בעזרת נקודות צבע מרצדות. "אין חיים בלי נקודות הצבע"¹⁴ אמרה בראיון, ותהיתי האם אין כאן רמז לפירוק לגורמים של ייצוגי היופי והכרה בארעיותם. הדבר בולט במיוחד במחשבה על המחרוזות שאינן להן חוט מקשר והן בעלות פוטנציאל להתפזר ולהיעלם. תחבולות אלו רומזות על פגיעות היופי הנשי ועל מודעות עמוקה וממקור אישי למתכלה, למתפורר, למוות ולאשליית היופי, ולתוחלת חייו הקצרה של הזוהר. אפשר שזהו רמז לאיום שחשה כל חייה בנוגע לבריאותה הרופפת ולחייה על "זמן שאול". דימויי בובות הברבי המפורקות ובעיקר "דמעות" צבעי המים הזולגות על הנייר החום חושפים פגיעות. לצד ההבהוב והריצוד המסנוור - כמו בהתבוננות ישירה על שמש

¹³ Lucy Komisar, "The Image of Woman in Advertising", Vivian Gornick and Barbara K. Moran(eds.), *Woman in Sexist Society*, Basic Books, Inc., Publishers, New-York, London, 1971, pp. 207-208.

¹⁴ בר אור, מאירה שמש, עמ' 39, הערה 17.

מאירה - יש בעבודות גם ממד מכמיר לב של שימור והנצחה - בדבק פלסטי ובפוליאסטר.

בדימויי היופי נגעה מאירה שמש באישי ובקולקטיבי, בתשוקה להיות יפה ובזיהוי אשליית היופי. ברצוני להציע פרשנות נוספת. ייתכן שלפנינו ביטויי כמיהה ליופי, לא כחזות חיצונית בלבד, אלא כמיהה ליופי, המשמש עדות חזותית לבריאות הגוף ולפריון - כפי שהוא מוצפן בקוד האבולוציוני¹⁵. אלה, למרבה הטרגיות, נמנעו ממאירה שמש.

---

¹⁵ ננסי אטקוף, *הישרדותם של היפים ביותר*, אוניברסיטת חיפה/זמורה ביתן, 2000, עמ' 33. ראו גם ספרו של דסמונד מוריס *האישה העירומה: מחקר על גוף האישה*, מודן, 2006.